

Het logo van de School voor Imaginatie en prehistorische grotkunst

Jan Taal ©2000

Diep in de aarde, in de schitterende met honderden dieren en duizenden tekens en symbolen 19.000 jaar geleden beschilderde grotten van Lascaux, bevindt zich in een put een afbeelding van een mens, bison en vogel, één der meest intrigerende verbeeldingen uit de menselijke geschiedenis. Hierop is het logo van de School voor Imaginatie geïnspireerd. Lees meer over de achtergrond van deze mysterieuze schildering op de volgende pagina's.

Prehistorische imaginatie

Onder de aardoppervlakte, vaak op tientallen meters diepte, waar het nat en koud is, waar je soms moet kruipen om verder te komen, waar geen licht is en je eindeloos kunt verdwalen in nauwe gangen en dan weer in grote ruimtes, bevinden zich honderden grotten. De mens in de steentijd heeft hier vertoefd, en zijn sporen achtergelaten in schilderijen, gravures, beeldhouwwerk, reliëfs, bewerkte botten, ritueel neergezette schedels en beenderen van holenberen, voetstappen, olielampjes . . .

Mijn eerste ontmoeting met prehistorische schilderijen was verpletterend. Na in de aarde te zijn afgedaald voert de gids ons mee door nauwe spleten en grote zalen. Het is donker, koud en vochtig. Een fascinerende tocht die tienduizenden jaren geleden bij het flikkerende licht van toortsen waarschijnlijk nog wonderlijker is geweest. Plotseling belicht de gids twee magnifieke, imposante paarden met vreemde stippen, die ogenblikkelijk diepe indruk op me maken. Twee magische handen staan er boven, als om de paarden te bezegelen, te bekrachtigen.

De schoonheid en impact van deze metersgrote reliëf-schildering is overweldigend. Ik ben met stomheid geslagen. Hoe is het mogelijk dat dit al zo oud is en waar dient het voor, vraag ik me af.

Het hoofd van het rechter paard wordt gevormd door de natuurlijke contouren van de grot zelf. De kunstenaar zag het paard in de rots en schilderde daarna de rest. Dit schitterende gebruik van het natuurlijke reliëf van de grot is een werkwijze die vaak door prehistorische kunstenaars is toegepast, zo blijkt me later.

Het hele kunstwerk heeft bijna een hallucinerend effect op me. Mijn belangstelling is gewekt en sindsdien bezoek ik tientallen beschilderde grotten in Frankrijk en Spanje.

Virtueel bezoek

Zelf een grot bezoeken is natuurlijk de beste manier om kennis te maken met de prehistorische grotkunst. Maar op dit scherm kunt u alvast een virtueel bezoek afleggen op de prachtige internet-sites van de grotten van Lascaux en Chauvet:

www.culture.fr/culture/arcnat/lascaux/fr/ (als uw scherm de duisternis van de grot toont, klik dan op uw muis)

www.culture.gouv.fr/culture/arcnat/chauvet/fr/

Als u er de tijd voor hebt, maak dan nu voordat u verder leest het virtuele bezoek, het is de moeite waard ! Op de site van Lascaux is ook de scène met de "vogel op stok" te zien waarop het logo van de School voor Imaginatie is gebaseerd, maar daarover verderop meer.

Het beeldend vermogen, kunst en ritueel

Over de gehele wereld zijn er vele duizenden plaatsen bekend met verbeeldingen uit de steentijd. De grot met de oudste wetenschappelijk gedateerde schilderijen is Chauvet in de Ardèche in Frankrijk. De oudste daar zijn 39.000 jaar. In Australië zijn er wellicht zelfs oudere rotsschilderingen (Ubirr). De oudheid van schilderijen is overigens lang betwist. Van die in Altamira wilden de meeste wetenschappers een eeuw geleden niet geloven dat het in de steentijd gemaakt is. Men kon gewoonweg niet geloven dat de prehistorische 'primitieve' mens zulke mooie kunst kon maken . . .

Over wat de oudste symbolische kunstvoorwerpen zijn redetwisten de geleerden ook hedentendage. Op de Golanhoogte bij Berekhat Ram werd een heel klein beeldje gevonden van 250.000 jaar oud. Maar sommige archeologen menen de oudste kunst te zien in een stenen schijfje waarin een gezicht wordt gezien, dat gevonden is op een (voor)menselijke woonplaats van drie miljoen jaar geleden in Zuid-Afrika (Lorblanchet, 1999).

Hoe dan ook, voor zover onze kennis van de menselijke geschiedenis reikt heeft de mens verbeeld. Het beeldend vermogen is tegelijk basisbehoefte en vaardigheid, noodzaak en gave. Wat ademen is voor de longen, is verbeelden voor geest en ziel.

Uit de steentijd zijn duizenden verbeeldingen van dieren en honderduizenden tekens en symbolen bekend. Paarden, bisons, mammoeten, oerossen, steenbokken, stieren, koeien, herten, rendieren, neushoorns, leeuwen, beren, enkele vissen, enkele vogels, enkele slangen, vaak op verborgen, moeilijk te bereiken plekken.

Lang is gedacht dat scènes uit het dagelijkse leven (zoals de jacht) werden afgebeeld, maar die theorie is inmiddels wetenschappelijk onhoudbaar gebleken voor de meeste prehistorische grotkunst. De meeste archeologen zijn er nu van overtuigd dat het 'heilighdommen' beeft, waar de kunst diende voor sociale en religieuze doeleinden en rituelen. Maar welke? De laatste tien jaar heeft de 'sjamanistische' theorie steeds meer aanhangers in het wetenschappelijke forum gekregen. Volgens deze theorie trachtte de prehistorische mens middels de schilderijen in contact te komen met de 'andere wereld', de innerlijke wereld van de geest. De afgebeelde dieren zijn niet bedoeld om de werkelijkheid weer te geven maar vertegenwoordigen de innerlijke wereld, zijn imaginaties.

Jean Clottes en David Lewis-Williams (1996), twee van de meest vooraanstaande archeologen uit Frankrijk en Zuid-Afrika, menen zelfs drie stadia van trance te hebben ontdekt in de structuur (topografie) van grotten. Zij vonden geometrische vormen in het begin van grotten, als introductie van de trance en reis naar de andere wereld. Verderop tunnel of trechter-effecten voor de overgang, en als laatste stadium het binnentreden in de andere wereld, de éénwording met de geesten middels verbeeldingen (Dit laatste wordt in imaginatie identificatie met het beeld genoemd).

Er is, zo beweren Clottes en Lewis-Williams, in het menselijke zenuwstelsel een onontkoombare behoefte aan het verkrijgen van toegang tot veranderende bewustzijnstoestanden. De grotkunst heeft daar alles mee te maken, zo denken zij. (als dat waar is, zou dat hedentendage de macht van reclame-beelden kunnen verklaren, evenals de aantrekkingskracht die er van trance-muziek, b.v. house en techno, uitgaat).

Hoewel er inderdaad steeds meer aanwijzingen zijn dat de grotkunst voor magische of psychologische doelen werd gebruikt is de conclusie van Clottes en Lewis-Williams te eenzijdig. Naar alle waarschijnlijkheid werden de onderaardse plekken ook voor politieke en andere doeleinden gebruikt. Opmerkelijk is dat er vrij veel afdrukken van jonge mensen zijn gevonden in meerdere grotten, mogelijk duidend op bijeenkomsten in het kader van de inwijding in de volwassenheid.

Opmerkelijke feiten over de steentijd-kunst

- Van een aantal grotten is aangetoond dat ze gedurende een onvoorstelbaar lange tijd voor rituelen in gebruik zijn geweest: de grot van Parpaillo in Spanje meer dan 10.000 jaar, de grot Chauvet 7.000 jaar.
- De prehistorische grotkunst, die over de lange periode van meer dan 20.000 jaar vervaardigd is, vertoont een zeer opmerkelijke eenheid in stijl en vorm.
- De dieren worden afgezonderd van hun leefwereld verbeeld. Geen één plant, boom, berg, rivier, hut of ander element uit een omgeving is er te vinden.
- Dieren die in de werkelijkheid nooit samenzijn worden vaak samen afgebeeld,. Ook worden dieren zelden op hun natuurlijke grootte afgebeeld.
- Dieren die niet gegeten werden zijn vaak afgebeeld. In de grot Chauvet bijvoorbeeld betreft meer dan 60% afbeeldingen van gevaarlijke wilde dieren en die stonden niet op het menu. Een aantal dieren die door de toenmalige mens veel gegeten werden zijn daarentegen vaak weer niet afgebeeld.
- Afbeeldingen van knaagdieren, waarvan sommige veel gegeten werden, en insecten zijn nergens gevonden.
- Op een aantal markante plekken worden vreemde fabeldieren gevonden, bijvoorbeeld aan de ingang van de grot van Lascaux.
- Sommige dieren zijn alleen zichtbaar met een speciale belichting uit een bepaalde hoek. Waarschijnlijk wordt daar gebruikt van gemaakt om het hallucinerende effect te vergroten. Het grote schitterend beschilderde plafond in Altamira was in de prehistorie alleen liggend en in gedeeltes te zien, zo laag was het.

•

Mensen worden zelden afgebeeld. En dan meestal onvolledig, slechts een deel van een lichaam. Veel handen, en ook geslachtsdelen. Magische handen, zoals die van Pech-Merle en Chauvet zijn veelvuldig over de hele wereld gevonden. Opmerkelijk vaak ontbreekt om onbekende redenen een vingerkootje. In de grot Tito Bustillo in Spaans Baskenland is er in een grote zaal een klim die leidt naar een nis met tientallen rode vulva's.

- De mens wordt meestal karikaturaal of onbeholpen afgebeeld, of met een masker of vermomd met attributen van dieren. (Les Trois Frères in de Franse Pyreneëen).
- Perspectief werd 30.000 jaar geleden al veelvuldig in de schilderijen gebruikt, evenals veelvuldig allerlei optische effecten met behulp van de grillige wanden van de grotten.

Lascaux

De grot van Lascaux in de Perigord in Frankrijk vormt met Altamira in Spanje en de al veelgenoemde grot Chauvet het hoogtepunt van de prehistorische kunst.

Meteen bij binnenkomst in de grot word ik overspoeld door de kleurenpracht en ongelooflijke kracht en schoonheid van de schilderijen. En hoewel ik de afbeeldingen al vele malen in boeken gezien heb, en ook jaren geleden de kopie Lascaux II bezocht, overtreft dit al mijn verwachtingen. Boven mijn hoofd galloperen de dieren, langs elkaar, over elkaar, daar valt een paard een ravijn in, daar zwemmen herten, de ene is afbeelding al fantastischer dan de andere. Sommige dieren hebben een lengte van meer dan vijf meter. En met welk buitengewoon meesterschap, hand van uitzonderlijke kunstenaars geschilderd . . .

Eén orgie van beeld en kleur, elke ruimte en gang geladen met magie. Overal zijn stippen, ovalen, strepen, hekwerken, pijlen en andere tekens op de muren. Lascaux : heiligdom van kunst, magie en ritueel, ongeëvenaard hoogtepunt van de menselijke beschaving.

Niet alle prehistorische kunst is in artistiek opzicht overigens van grote klasse. Het vakmanschap waarmee getekend, geschilderd en gebeeldhouwd is verschilt per grot en ook in één grot kunnen de verschillen groot zijn. De grotten van Rouffignac bijvoorbeeld, niet ver van Lascaux gelegen, herbergen schilderijen die daarvan een goed voorbeeld zijn. Qua thematiek zijn die schilderijen - met name die van 150 mammoeten - uitermate interessant maar qua artistieke uitvoering zijn ze van een volstrekt ander niveau.

Meestal zijn afbeeldingen in grotten verspreid of van uiteenlopende kunstzinnige kwaliteit. De gehele grot van Lascaux is echter fabelachtig en vormt een ongelooflijke eenheid in vorm en stijl.

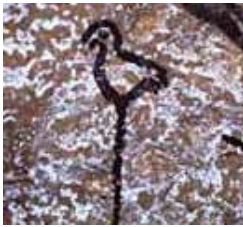
Vogel op stok

symbool voor imaginatie

In het onderaardse heiligdom Lascaux is op een zeer uitzonderlijke plek de afbeelding van de enige mens en enige vogel te vinden. In een vijf meter diepe put, waarin slechts één mens tegelijk kan afdalen, bevindt zich één der mysterieuze schilderijen uit de menselijke geschiedenis.

Een man die achterover schijnt te liggen en een bison. Een ontmoeting, maar welke?

Links loopt een neushoorn weg. Achter de neushoorn, wiens staart omhoog staat, zijn zes stippen geschilderd. Dezelfde zes geschilderde stippen zijn ook op een andere plek in de grot gevonden.

De man heeft een vogelkop of vogelmasker. Hij is als een plank, of zoals sommigen zeggen, als van ijzerdraad getekend. Bijna als een karikatuur, in tegenstelling tot de honderden schitterende dynamische schilderijen van de dieren in de grot. Zijn fallus staat omhoog. Onder hem is een vogel op een stok.

De kop van de bison lijkt in de aanval te zijn. Of kijkt hij de man aan? Zijn staart staat omhoog.

En dan is er een speer of lans die de anus en het geslachtsorgaan van de bison lijken te doorboren. Uit zijn buik komen merkwaaardige ronde vormen, zijn ingewanden?

Lang is verondersteld dat de man een gedode jager is, vanuit de inmiddels achterhaalde stelling dat de prehistorische kunst jachtaferelen weergaf. Aannemelijker is het echter dat de verstijfde houding van de man een opperste concentratie en een soort van trance weergeeft. Of anders gezegd, dat hij een bijzondere zeer intense ontmoeting heeft met de bison. De vogel op de stok en zijn vogelkop duiden op de reis naar de andere, innerlijke wereld.

Joseph Campbell (1983) zegt in zijn meesterwerk *The Way of the Animal Powers* het volgende over de scène: 'vogels zijn in sjamanistische contexten de gebruikelijke voertuigen voor de priester/tovenaar in vervoering, naar de onderwereld of naar de hemel, of naar die gebieden voorbij de horizon waar vandaan sjamanistische krachten komen. Met vogels en veren gedecoreerde kostuums, staven en stokken zijn, net als de 'transformatie in een vogel', de regel in een sjamanistische context. Daarom lijkt het me zeer waarschijnlijk dat de liggende figuur in deze crypte, het heiligste der heiligen van de kathedraal van Lascaux, helemaal geen gedode jager is zoals de abt Breuil suggereerde in zijn interpretatie van de scène, maar een

sjamaan die verrukt is in trance'. (Breuil was degene die de grot in de jaren na de ontdekking in 1940 meer dan een decennium lang onderzocht en in kaart bracht)

Refererend aan vergelijkbare afbeeldingen in gebeeldhouwde vorm in Le Roc des Sers, in schildering in Villars en in graving op een rendierhoorn in Laugerie Basse, zegt Campbell 'dat het evident is dat het hier een illustratie betreft van een cruciale scène van een zeer belangrijke legende uit dat tijdperk. Een legende die bovendien een lange carrière heeft gehad van zeker 5.000 jaar, zo blijkt uit de dateringen in Le Roc des Sers en Lascaux. Deze legende zo kunnen we vastleggen is de eerste bekende (doch onbekende) gedocumenteerde mythologie. Bovendien, getuige de plaats van de afbeelding in het ontoegankelijkste deel van het heiligste der heiligen van het magnifieke heiligdom - deze Sixtijnse kapel van het paleolithicum, zoals het wordt genoemd - kunnen we oordelen dat het zeer waarschijnlijk de bezielende legende van de gehele grot is geweest. Het fabeldier bij de ingang is een aankondiging van de kracht van de sjamaan in de crypte, waarbij de magie van zijn puntige horens corresponderen met de omhoogstaande fallus'.

Van de vele honderden verbeeldingen uit de prehistorie die ik aanschouwd heb, is deze scène zonder twijfel de uitzonderlijkste. De plaats in de grot, het feit dat dit de enige mens en enige vogel in de grot zijn, geeft de scène buitengewone impact. Ik zie er de mens in die zich naar binnen richt, middels zijn ontmoeting met de bison in contact komt met de innerlijke beeldenwereld. Hoogstwaarschijnlijk was deze plek in de put een rituele plek, waar heengegaan werd om inspiratie te verkrijgen of hulp in moeilijke tijden.

Misschien veréenzelvigt de mens hier met het dier en is de bison hier zijn totemdier, of is er sprake van een dialoog en communiceert hij daarmee met de innerlijke wereld, net als dat we in imaginatie kunnen doen. Of gaat het om een legende, een mystieke beleving vergelijkbaar met die van Christus aan het kruis? Of beide? Eliade (1964) zegt hierover: 'de extatische ervaring is niet het resultaat van een bepaalde cultuur of tijdvak, het is een primaire algemeen menselijke ervaring. Het behoort tot het fundament van het menszijn, en is er altijd geweest, vroeger en nu. Wat verandert is de verschillende culturele en religieuze vorm waarin deze fundamentele ervaring gegoten wordt en de interpretatie die eraan gegeven wordt'.

Imaginatie is de moderne vorm van direct communiceren met de innerlijke wereld. De onderstroom van beelden in ons bewustzijn, met de corresponderende emotionele en psychische lading, bepaalt voor een groot deel wie en wat we zijn, en hoe we in de werkelijkheid staan en handelen. Die beelden worden ons aangedragen uit velerlei vaatjes en bronnen, uit onze omgeving, uit onze jeugd en geschiedenis, uit onze genen, uit alles wat er in ons zit, en geven inhoud aan ons zelf. Die onbewuste (zelf)beelden beïnvloeden voortdurend ons gedrag, hoe we ons voelen en interacteren met de werkelijkheid.

Imaginatie is het instrument om in contact te zijn met dat wat ons van binnen bepaalt. Het geeft een doorkijk naar de innerlijke wereld. Het is ook het geëigende instrument om tot inspiratie en oplossingen te komen als het 'gewone' denken ontoereikend is.

Imaginatie is het hanteren van beelden, gebaseerd op kennis van de (eigen) beeldenwereld, en vanuit inzicht in de dynamiek, structuur, grondpatronen en oorsprong van wat beelden zijn. Voor coaches, en ieder die met mensen werkt, is het een onmisbaar instrument. Met behulp van imaginatie kan geholpen worden richting (visie) te geven aan het handelen op persoonlijk en op groeps- en organisatorisch niveau. Lees ook: [**Wat is imaginatie?**](#)

De vogel op de stok is een prachtig symbool voor imaginatie. Het symboliseert het (tegelijk) kunnen zijn in de twee werelden waaraan de mens deel heeft en waaraan hij gebonden is: de werkelijke materiële wereld en de innerlijke wereld. Het tot stand kunnen brengen van een functionele relatie tussen deze twee werelden, maakt imaginatie tot zo'n belangrijk instrument, toepasbaar in vele levensgebieden en op vele maatschappelijke terreinen.

Jan Taal, januari 2001